

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԱՅԻՆ
ՀԱԿԱՄԱՐՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԵՎ ԴՐԱՆՑ ԼՈՒԾՄԱՆ
ՀՆԱՐԱՎՈՐ ՈՒՂԻՆԵՐԸ

ՎԱՐԴԱՆ ԱՅՎԱԶՅԱՆ

Նորագույն պատմության վերջին տասնամյակները հասարակական հարաբերությունների ներպետական բոլոր ոլորտներում, ինչպես նաև միջազգային հարաբերությունների համակարգում այժի են ընկնում աննախադեպ փոփոխությունների դինամիկայով: Միննույն ժամանակ տեղի են ունենում տեխնոլոգիական առաջընթացի գլոբալ բեկումներ, որոնք մարդու կյանքն ու հասարակության գործառնավորումը տեղափոխում են որակապես նոր տեղեկատվական ձևաչափ:

Սակայն խիստ արդիական հիմնախնդիր է շարունակում մնալ այն հանգամանքը, որ մարդկությունը դեռևս անկարող է հասկանալ այդ նոր ձևաչափում միջազգային հարաբերությունների համակարգի և ներպետական հասարակական հարաբերությունների հակամարտաբանական բնույթը, որի պատճառով անհնար է դառնում փաստացի ձևավորված հակամարտությունների կառավարումը, քանզի այսօրվա դրությամբ բացակայում են համակարգային մակարդակում նախապես մշակված և գործի դրված իրավական կարգավորման կառուցակարգեր, որոնք հնարավորություն կստեղծեն համակարգային մակարդակում արձագանքելու այդ հակամարտություններին:

Գլոբալացման պայմաններում նշված բոլոր գործընթացների առանցքային խնդիրը **ընդհանուր իրավական տարածության ստեղծումն է:** Քանզի քաղաքական, սոցիալ-տնտեսական բոլոր գործընթացները գործառնավորում են նոր իրողություններում, և իրավական կարգավորման մոդելը մշակվում է օպերատիվ արձագանքման ռեժիմում, իսկ օպերացիոն մակարդակում առաջանում է իրավակիրառման վակուում, որը լրացվում է հին կառուցակարգով, որը փաստացի չի կարող հաղթահարել ընթացիկ կոնֆլիկտային իրավիճակը: Այսպիսով, կառավարչական բնույթի հակամարտությունը վերափոխվում է իրավականի, և գործի է դրվում մի արատավոր շրջափուլ, երբ իրավական հակամարտությունը գործի է դնում կառավարչական հակամարտություն:

Այս ամենի հետևանքով առաջանում է խիստ վտանգավոր միտում, երբ իրավունքի գերակայության սկզբունքը՝ որպես սահմանադրականության հիմնարար բազիս, կարող է փաստացի ապամոնտաժվել կամ ուղղակի ոտնահարվել կամ էլ ընդհանրապես չկիրառվել: Ընդ որում՝ սահմանադրականության հիմնական գործառնական առաքելու-

թյունը համարվում է պետականության իրավական ամրագրումը, որը գործում է բացառապես այնպիսի իրավական տարածությունում, որում կարող է առկա լինել իրավունքի ուժի սկզբունքը:

Հետևանքը լինում է այն, որ կա մ իրավունքն ընդհանրապես բացակայում է, կա մ էլ փոխարինվում է պայմանական-կոնվենցիոնալ համաձայնություններով, որոնք հիմնվում են հակամարտության կողմերի հետաքրքրությունների ու շահերի իրավիճակային պահանջարկի վրա, ուստի ինքնաբերաբար սկսում է գործել «ուժի իրավունքը»: Մրա հետևանքով մեր օրերում խարխլվում են աշխարհակարգի և միջազգային իրավունքի հիմքերը, փլվում են այնպիսի միջազգային հիմնարար համաձայնություններ, ինչպիսիք են Իրանի միջուկային ծրագրի համատեղ գործողությունների պլանը, միջին և ցածր հեռահարության հրթիռների վերացման պայմանագիրը, ազրեսիվ հարձակումների են ենթարկվում Արժույթի համաշխարհային հիմնադրամի կողմից համաձայնեցված համաշխարհային առևտրի հիմնարար սկզբունքները: Արդյունքում միջազգային իրավունքը փոխարինվում է «սահմանված կարգի վրա հիմնված կանոններով»¹:

Հետևաբար իրավունքի համակարգ կառուցելիս ամենաառանցքային հարցը համարվում է այնպիսի կոորդինատների համակարգի նախագծումը, որում իրավունքի գերակայության սկզբունքը (իրավունքի ուժ) ոչ միայն համարվում է հնարավոր, այլև օբյեկտիվ վերլուծության ձևականացման հիման վրա ամրագրվում է սահմանադրականորեն՝ բացառելով իրավունքի դրսևորման կախվածությունը ուժերի աշխարհաքաղաքական դասավորվածությունից, որոնք ուղղված են ենթակայության աստիճանակարգով ազգային շահերի ուրվագծմանը²:

Սա մարդկության առջև ծառայած քաղաքակրթական հիմնական մարտահրավերն է այն առումով, թե իրավական միտքն ու գիտությունը, ի դեմս իրավագիտության, արդյոք ունակ են հաղթահարելու այս հիմնախնդիրը, որն առնչվում է անկանխատեսելի հակամարտությունների ծագմանը և համակարգային լուծմանը, հակամարտության իրավական, ինչպես նաև իրավունքի հակամարտաբանական բնույթի բացահայտմանը, որի շնորհիվ կառավարչական գիտությունը կկարողանա իրավունքի գերակայության հիման վրա մշակված ու գործող իրավական տարածությունում ապահովել համաշխարհային հանրության սահմանադրական վարքագիծը:

Սահմանադրաիրավական կարգավորման համակարգային հակամարտությունների ծագումնաբանության համալիր հետազոտութ-

¹ Выступление и ответы на вопросы министра иностранных дел России С. В. Лаврова на конференции «Средиземноморье: римский диалог». Рим, 23 ноября 2018 года // http://www.mid.ru/posledniye_dobavleniye/asset_publisher/MCZ7HQUMdqBY/content/id/3419721

² Մանրամասն տե՛ս Վ. Այվազյան, Սահմանադրականության սիստեմատեխնիկան, ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի պրոֆեսորադասախոսական կազմի գիտաժողովի նյութերի ժողովածու, 2018, 1(1), Եր., էջ 78:

յան շրջանակներում մենք հրատարակել ենք գիտական մի շարք հոդվածներ, որոնք նպատակաուղղված են եղել նոր ձևավորվող «Իրավական հակամարտաբանություն» գիտական դասընթացի շրջանակներում մեթոդաբանական գործիքակազմի համակարգմանը: Մույն հոդվածն ըստ էության գիտական հոդվածների թեմատիկ վերլուծական ենթահամակարգերի տրամաբանական լրացում է³:

Ուստի ներկա դեպքում մեր նպատակն է առանձնացնել սահմանադրականության հիմնախնդիրների ծագման հիմնարար պատճառները և դրանց լուծման հնարավոր ուղիները:

1. Ընդհանուր իրավական տարածության հիմնախնդիրը:

Հիմնախնդրի ծագման գլխավոր պատճառը ***սահմանադրականության միանշանակ ձևաչափի բացակայությունն*** է, քանի որ գոյություն չունի սահմանադրականության մետրիկա, որը հնարավորություն կընձեռնի համընդհանուր գնահատման ձևական տրամաբանությամբ և գործիքակազմով սահմանադրականության իրավունքի շրջանակներում գնահատելու իրավունքի գործողության համարժեքությունը իր բոլոր դրսևորումներում: Այստեղ անհրաժեշտ է շեշտադրել այն միտքը, որ ***ոչ թե սահմանադրական իրավունքը, այլ սահմանադրականության իրավունքն է հանդես գալիս որպես պետականագոյացման շրջանակներում հասարակական համալիր գործընթացի իրավական ամրագրման առանձին ինստիտուտ և գործի է դնում հենց իրավունքի՝ որպես իրավական օբյեկտի իրավական լեգիտիմության մետրիկան:*** Դրանով սահմանվում է հեգելյան «իրավունքի և ոչ իրավունքի»⁴ շեմը, և գոյանում է իրավունքի բովանդակային գործողության տարածությունը:

Իսկ սահմանադրականությունն արդեն այդ մետրիկայով իրավունքի ցանկացած դրսևորման համարժեքության գնահատականն է: Այսինքն՝ առանց սահմանադրականության իրավունքի հնարավոր չի լինի որոշել՝ արդյոք գործող Սահմանադրության համապատասխանության ձևաչափում իրավունքն իր օպերացիոն մեկնաբանությամբ սահմանադրական է, թե ոչ, առանց սահմանադրականության մետրիկայի նախնական գնահատման համակարգի:

Մյուս հիմնարար գործոնն առանձին պետության շրջանակներում միասնական սահմանադրաիրավական տարածությունում պետականության գոյացման, կայացման և գործառնավորման իրավական ամրագրման համընդհանուր ընդունված մոտեցման գիտական հիմնա-

³ Տե՛ս «Конституционализм и базовый системный конфликт структурной целостности конституционноправового регулирования» // «Евразийский юридический журнал», 2015, № 1(80), էջ 128-132, «Принципы конституционализма в экономической системе» // «Правовое государство: теория и практика». Выпуск 1 (47), 2017, էջ 167-177, «Конфликтотенная природа принципа верховенства права и генезис системных конфликтов конституционно-правового регулирования» // «Бизнес в законе». Экономико-юридический журнал. М., 2016, выпуск 2, էջ 120-127, «Конфликтологическая природа несовершенства в системе международного права» // "Пробелы в российском законодательстве". М., 2016, выпуск 3, էջ 242-248:

⁴ Гегель Г. В. Ф. Философия права. М.: "Мысль", 1990.

վորվածության մեթոդաբանական և մեթոդական անկարողությունն է: Նույնը վերաբերում է նաև պետությունների կոնգլոմերացիաների պարագայում ինտեգրացիոն գործընթացների հետևանքով ձևավորվող **համաշխարհային հանրությանը**, որը, կարծում ենք, չի համապատասխանում մարդկության իրավասուբյեկտության մետրիկային, որի գլոբալ քաղաքակրթական սահմանադրականության իրավունքի շրջանակներում և ոչ թե կոնվենցիոնալ ձևաչափում պետք է ձևավորվի և գործի միջազգային իրավունքը:

2. Իրավասուբյեկտության հիմնահարցը:

Միննույն ժամանակ գոյություն ունի նաև «առաջնորդվողի» սինդրոմի իրավիճակ, որն էլ իր հերթին գործի է դնում կառավարման համակարգային հակամարտությունը, որտեղ կառավարող սուբյեկտը պարտավոր է լինել «առաջնորդող», սակայն նրա գործողությունները (չառ հաճախ ինքնաբերիկ) նախաձեռնվում են օպերացիոն-իրավիճակային մակարդակում՝ նպատակ հետապնդելով շտկել հետևաքնները առանց վերացնելու պատճառը: Սկսվում է կառավարման արատավոր շրջափուլ, որում մենք արձագանքում ենք վիրուսի գործողությանը, սակայն այն չենք վերացնում, քանի որ «առաջնորդողը» չգիտի դրա ծագման բնույթը, և հետևաբար բացակայում է այն կանխելու և վերացնելու համարժեք կառուցակարգը: Ակնհայտ է, որ հակամարտաբանության առումով տվյալ հակամարտությունը չի համարվում սոսկ իրավիճակային, սակայն այն ունի համակարգային կարգավիճակ (ուստի տերմինաբանական առումով որակավորվում է որպես համակարգային հակամարտություն), և շրջափակման մեջ է առնում կառավարման համակարգի և իրավական կարգավորման ունակությունը, որի հետևանքով «առաջնորդողը», մուտացիայի ենթարկվելով, վերածվում է «առաջնորդվողի», այսինքն՝ վերջինս, օժտված լինելով ծառայած խնդիրը լուծելու իրավական իշխանական լիազորություններով և կրելով պատասխանատվություն, հանդես է գալիս որպես «առաջնորդվող» արդեն ինքնակամ գործող ֆունկցիոնալի կարգավիճակով «ինչպես կատարվի» սկզբունքով առանց իր նկատմամբ որակականության վերահսկողության մետրիկայի: Այս պարագայում սահմանադրական հիմնարար սկզբունքները հաճախ ծխածածկույթի դեր են խաղում՝ օրենքի անունից քաղաքական և անձնական նպատակահարմարություն իրականացնելու համար⁵: Իրավական առումով դա արտահայտվում է նրանով, որ սուբյեկտն ունի «առաջնորդողի» լիազորություններ, այսինքն՝ հիմնախնդիրն ըստ իրավական պատասխանատվության առարկայի լուծելու նրան վերապահված իրավունքները համաչափ են նրա պարտականություններին՝ հարցին լուծում տալու մեթոդին տիրապետելու ունակությունների միանշանակ ապացուցվածությամբ:

⁵ St' u «Деформации конституционализма в Евразийском пространстве». Интервью с председателем Конституционного Суда Республики Армения, доктором юридических наук, профессором Арутюняном Гагиком Гарушевичем // «Евразийский юридический журнал», 2010, 7(26) // <http://www.eurasialaw.ru/>.

Սակայն անգամ օբյեկտիվ պատճառներով դրանց բացակայության պարագայում (երբ գիտակիրատական մակարդակում հայտնի չէ բնույթը, և բացակայում է մեթոդը) նա ինքնաբերաբար գործի է դնում իրավունքի հյուսվածքների էրոզիա՝ հանդես գալով «առաջնորդողի» իրավունքներով, սակայն «առաջնորդվողի» պարտականություններով:

Այս խնդիրը հնարավոր է լուծել բացառապես հիմնարար մոտեցմամբ, այսինքն՝ հիմնարար գիտության գործիքակազմով:

Նշված գործոնը համարվում է այն հիմնարար պատճառներից մեկը, որը սահմանադրություն ստեղծելիս հանգեցնում է ինչպես սահմանադրականության իրավունքը հասկանալու և գործի դնելու անկարողության, այնպես էլ դրանից բխող օրենսդրական համակարգ ստեղծելու և իրավակիրատ մակարդակում սահմանադրական մետրիկայով ու մեկնաբանության կանոնակարգով ցանկացած օրենքի գործողություն հասկանալու անկարողության:

Հիմնարար գիտությունը կազմակերպված մտքի դրսևորման այլ ձևերից (պայմանական տեսական, իրավիճակային հայեցակարգեր, դոկտրինալ դրվագային սահմանումներ, օպերացիոն-գործիքային համակարգեր, որոնք կենտրոնանում են բացառապես գիտական մտքի կիրառական կողմի վրա, բիհեիորիստական համակարգեր⁶, էլ չասած՝ կեղծ կամ մերձգիտական համակարգերը, որոնք վերլուծական գործընթացը տեղափոխում են վերլուծական ադանդավորության հարթություն) տարբերվում է նրանով, որ ի սկզբանե իր առջև խնդիր է դնում ապահովել տեսական հենքի, հետազոտության գիտավերլուծական գործիքային համալիրի ամբողջականություն, փորձարարական-ապրոբացիոն հաստատումների կիրառական համակարգի և կառավարման միասնականություն: Միայն այս դեպքում են սահմանվում գիտելիքների լեգիտիմության իրավական կարգավիճակը և դրանց պրակտիկ կիրառման արդյունքների պատասխանատվությունը: **Այս առումով միանգամայն իրավացի է իրավունքի պատմական դպրոցի ներկայացուցիչ Գ. Ֆ. Պուխտան, որը գրում է. «Դրական իրավագիտությունը զբաղվում է արդեն գոյություն ունեցող իրավունքով, իսկ փիլիսոփայականը՝ նրանով, թե ինչպիսին պետք է լինի այն»⁷:**

Ուշադրության արժանի է նաև գերմանացի հայեցակարգային մեծ մտածող Կանտի առաջադրած իրավունքի սահմանադրական համակարգի՝ որպես առավելապես կայուն իրավական սուբստանցի կառուցակարգման սկզբունքը, համաձայն որի՝ ապագայի պատմությունը կերտվում է այսօր և ոչ թե նախկինում ձեռք բերված դրական փորձի և ողբալի արդյունքների, այլ որոշակի սահմանադրական իդեալի հիմքի

⁶ Behavior, behaviour անգլերեն եզրույթը թարգմանաբար նշանակում է վարքագիծ. քաղաքական բիհեիորիզմը ձգտում է առանձին մարդու վարքագիծը մանիպուլյացիոն քաղաքական իշխանության կայունության համար: Մարդու վարքագծի բոլոր դրսևորումները ածանցվում են քաղաքական իշխանությունից: Մանրամասն տե՛ս <https://studfiles.net/preview/5458426/page:2/>

⁷ Пухта Г. Ф. Энциклопедия права. О науке права // "История философии права". СПб., 1998, с. 377.

վրա (որը կարող է ընկալվել որպես արքայի, ապրիորի՝ ելնելով դրա անվիճելիությունից)⁸:

3. Համակարգային հակամարտությունը:

Առանց սահմանադրաիրավական ամրագրման բովանդակային մոդելի հնարավոր չէ որոշել սահմանադրականության խախտման փաստը՝ հենվելով լոկ սահմանադրության տեքստի սուբյեկտիվ մեկնաբանության վրա: Սահմանադրությունը չի կարող գործառել առանց համակարգային ձևաչափի, որը թույլ է տալիս նույնականացնել ինչպես կարգավորման առարկան և դրա իրականացման օրենսդրական կառուցակարգը, այնպես էլ սահմանադրական մշտադիտարկման գործիքակազմը:

Անթույլատրելի է նաև սահմանադրության մեջ անխոհեմորեն և տեխնիկական առումով ամրագրել միջազգային իրավունքի նորմերի գերակայությունը ներպետականի նկատմամբ:

Առանց վերը նշված սկզբնապատճառների լուծման հնարավոր չէ վերացնել իրավունքի գործողության այս կամ այն դրսևորման սահմանադրականության որոշման սուբյեկտիվ գործոնը և համապատասխանաբար ապահովել սահմանադրաիրավական կարգավորման հավասարակշռված պրակտիկա, որը պետք է հենվի «սահմանադրական դատարան-օրենսդրական համակարգ-դատական համակարգ» աստիճանակարգի վրա:

Այս խնդրի լուծված չլինելը հանգեցնում է այն բանին, որ սահմանադրաիրավական կարգավորումը անմիջական կախվածության մեջ է ընկնում վերօրենսդրական մակարդակում սահմանադրական դատարանների կողմից օրենքի գործողության գնահատման սուբյեկտիվ բաղադրիչը նվազագույնի հասցնելու կարողությունից, որը իրավական կարգավորման ինստիտուտ չէ: Մա էլ հենց բոլոր սահմանադրական դատարանների հիմնական հիվանդությունն է՝ հատկապես վերագրային սահմանադրաիրավական կարգավորման մակարդակում:

Իրավունքի էության միանշանակության բացակայությունը իրավագիտության համակարգի անկատարության հիմնապատճառն է, որի հետևանքով իրավունքի գործողությունը թե՛ տեսականորեն, թե՛ կիրառական առումով չի համալրվում լիարժեք իրավաչափությամբ, որի առկայությունը պարտադիր է սահմանադրականություն և սահմանադրաիրավական կարգավորում իրականացնելու համար: Ստեղծված իրավիճակի հանգուցալուծման համար առաջնահերթ նշանակություն է ստանում համալիր մեթոդաբանական գործիքակազմի մշակումը, որը կստանձնի իրավաբանական չափանիշների հայեցակարգային կազմավորումը իրավունքի էության հատկանիշների հիման վրա, համապատասխան կանոնակարգով կիրականացնի նրանց գործառական դրսևորման իրավական ամրագրումը և իրավակիրառման համակարգի առարկայական համալրումը, որի շնորհիվ իրավունքի գործողությունը կունենա համակարգային ամբողջականություն:

⁸ Տե՛ս **Кант И.** Критика чистого разума. М., 1994, էջ 92:

Համակարգային մակարդակում իրավունքի գործողության ձևախեղումը մեր մշակած մոտեցման մեջ համակարգային հակամարտություն է:

Վերը նշված խնդիրը լուծելու նպատակով մենք մշակել ենք «Իրավական հակամարտաբանություն» գիտական ենթահամալիր, որի առաջնահերթ խնդիրն է իրավունքի գործողության նկարագրումն ու մեկնաբանությունը համակարգային հակամարտության ձևաչափում, իրավունքի գործողության համակարգային մակարդակում շեղման բացահայտումը, որի հետևանքով խախտվում են իրավունքի համակարգի ամբողջականությունը և իրավաչափությունը, ինչպես նաև հնարավոր է դառնում հայեցակարգային մակարդակում նկարագրել սահմանադրականության սկզբունքների ձևախեղումը և սահմանադրական իրավունքի խախտման փաստարկումը:

Սահմանադրականության համակարգային հակամարտությունների գենեզիսի մեթոդաբանական համալիրի առջև ծառայած առանցքային հարցը իրավունքի էության տեսանկյունից շարունակում է մնալ մարդկության պատմության մեջ հավաքական գոյի ամենասկանդալային ռեցիդիվին առնչվող հարցին պատասխանելու փաստացի ունակությունը. ինչպե՞ս են պետությունն ու հասարակությունը միմյանց հետ փոխգործակցում, որի պատճառով չեն արդարացնում մեկը մյուսին՝ միմյանց զգելով խճուկ և անարժան վիճակի մեջ...⁹:

Բանալի բառեր – սահմանադրականություն, իրավունքի գերակայություն, սահմանադրաիրավական կարգավորում, համակարգային հակամարտություն, իրավական համարադրականություն, իրավունքի էություն, սահմանադրականության ձևաչափ

ВАРДАН АЙВАЗЯН – Системные конфликты конституционализма и возможные пути их решения. – Комплексно исследуя генезис системных конфликтов конституционно-правового регулирования, автор издал ряд статей, которые систематизируют методологический инструментарий ещё только зарождающейся научной дисциплины «Правовая конфликтология». Настоящая статья является логическим дополнением аналитических блоков, по отдельности раскрытых в этих статьях.

Ключевые слова: конституционализм, верховенство права, конституционно-правовое регулирование, системные конфликты, правовая конфликтология, сущность права, формуляр конституционности

VARDAN AYVAZYAN – Systemic Conflicts of the Constitutionalism and Possible Solutions. – As part of a comprehensive study of the Genesis of Systemic Conflicts in Constitutional-Legal Regulation, the author has published a number of articles aimed at systematizing methodological tools within the emerging new scientific discipline "Legal Conflictology". This article is a logical addition to the thematic analytical blocks separately disclosed in the mentioned articles.

Key words: constitutionalism, rule of law, constitutional-legal regulation, systemic conflicts, legal conflictology, essence of law, format of constitutionalism

⁹ Տե՛ս **де Ясан Э.** Государство. Челябинск, 2016, էջ 28: